

УДК 347.8 (045)

В. С. Цимбалюк, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник кафедри конституційного
та адміністративного права Юридичного інституту
«Інститут повітряного і космічного права»
Національного авіаційного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ЦИВІЛЬНІЙ АВІАЦІЇ

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

У статті висвітлені питання щодо формування системи знань стосовно правових питань організації інформатики та безпеки інформаційних систем у цивільній авіації, а також напрацювання пропозицій у контексті вдосконалення законодавства у цій сфері

Ключові слова: інформаційна безпека, правова інформатика, інформатизація, комп'ютеризація.

На початку ХХІ ст. спостерігається бурхливий розвиток комп'ютерних інформаційних технологій у всіх сферах суспільної діяльності. Відтак є гостра потреба у формуванні межі правознавства та інформатики нового наукового напрямку, який отримав назву правова інформатика. Правова інформатика щирі розглядається як комплексний напрямок у складі інформаційного права. Основним її предметом є проблеми системної інформатизації правотворчості, правозастосування та правової освіти у різних галузях суспільної діяльності. Про важливість оцінювання комплексу знань, напрацьованих у правовій інформатиці, широким загальною юристів свідчить і те, що у 2007 р. відповідна навчальна дисципліна, поряд з інформаційним правом, уведена у навчальний процес при підготовці фахівців з права у Юридичному інституті «Інститут повітряного і космічного права» Національного авіаційного університету.

Одним із провідних інститутів спеціальної частини правової інформатики та інформаційного права є проблематика, що пов'язана з безпекою функціонування автоматизованих інформаційних систем, які побудовані на основі сучасної комп'ютерної техніки та тех-

нологій електрошної телекомунікації. Враховуючи, що зазначені засоби активно впроваджуються та застосовуються і у сфері інформаційного забезпечення діяльності цивільної авіації, виникла потреба наукової підтримки цього соціально-технологічного явища, як складової правової інформатики та інформаційного права у комплексі з правовим регулюванням суспільних відносин, пов'язаних із використанням повітряного простору, авіаційного транспорту, цивільної авіації, її безпеки тощо.

Також, враховуючи суспільну значимість упровадження здобутків науково-технічного прогресу у сфері інформатики в різних соціальних системах, положення стосовно неї, а також інформаційної безпеки визначені на конституційному рівні та частково в інформаційному законодавстві.

Так, у ст. 17 Конституції України зазначено, що інформаційна безпека є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу. Пунктом 5 ч. 1 ст. 92 Конституції України передбачено, що засади організації та експлуатації транспорту та зв'язку визначається виключно законами України. У вищезазначеній статті, у п. 12, є пра-

вова норма, що виключно законами України визначається організація інформатики.

У Законі України «Про інформацію» також є зобов'язуюча норма (ст. 4), що законодавство про інформацію складає і законодавчі акти про окремі галузі, види, форми і засоби інформації. У цьому ж Законі (ст. 5) визначено і такий основний принцип інформаційних відносин, як законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

Мета даної публікації – висвітлення окремих результатів дослідження, яке проводиться у Науково-дослідному центрі, спільно з кафедрою конституційного і адміністративного права Юридичного інституту «Інститут повітряного і космічного права» Національного авіаційного університету, спрямованих на формування системи знань стосовно правових питань організації інформатики та безпеки інформаційних систем у авіації, а також напрацювання пропозицій щодо удосконалення законодавства у сфері авіації.

Проведені наукові дослідження свідчать, що в авіації України здійснюється активне впровадження здобутків інформатики для забезпечення інформаційної діяльності (дій, спрямованих на задоволення власних інформаційних потреб, а також інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави). Зазначене, як тенденція, відповідає окремим складовим інформатизації різних соціальних систем в умовах формування інформаційного суспільства в Україні. Це також дає підстави стверджувати, що інформація в авіаційній галузі є галузевим видом інформації та складається у галузеві інформаційні ресурси.

Інформатизація авіаційної галузі має відношення не тільки до галузевої інформаційної діяльності, а й опосередковано зачіпає потреби та інтереси пасажирів та працівників авіаційної галузі, у тому числі: їх права і свободи як людей, громадян, гарантії цих прав і свобод; визначає обов'язки громадян, їх правосуб'єктність, правовий режим власності на інформацію; порядок застосування мов; реалізацію засад регулювання праці співробітників авіаційної галузі тощо.

У той же час з'ясовано, що правове забезпечення як складова інформатизації авіаційної галузі не має належної юридичної бази, у тому числі у чинному Повітряному кодексі

України та інших законодавчих актах, що регулюють правовідносини в авіації. Це може у подальшому негативно впливати на підтримання інформаційної безпеки, зокрема, на охорону та захист від правопорушень стосовно комп'ютерних інформаційних систем, які розробляються, застосовуються, удосконалюються та впроваджуються в інформаційній сфері діяльності авіації.

Не вирішення зазначеного легально (на рівні законодавства) розглядається не тільки як загроза інформаційній безпеці в авіації, а й екстернолюється на загрозу інформаційній безпеці людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства. Наукові дослідження свідчать, що в сучасних умовах формування глобального інформаційного суспільства, комп'ютерні інформаційні системи в авіації можуть розглядатися терористами, різними злочинними організаціями (у тому числі міжнародними), а також конкурентами у авіаційній галузі як предмет протиправного зазіхання: терористичних актів; для ведення спеціальних інформаційних операцій у ході інформаційної боротьби та інформаційних війн; недобросовісної конкуренції тощо.

Не виключаються загрози порушення функціонування комп'ютерних інформаційних систем в авіації з хуліганських та інших мотивів окремими особами, зокрема стосовно інформаційних ресурсів, які реалізуються із застосуванням Інтернет.

Загальний огляд проблематики суспільних відносин у сфері інформатики, інформатизації, комп'ютеризації, автоматизації у інформаційній сфері зроблено не тільки на рівні статей, а й у монографіях деяких вітчизняних дослідників [1-10].

Водночас відсутність правової бази на рівні законодавства стосовно інформатики, інформатизації в авіаційній галузі може розглядатися, при виникненні колізій в суспільних інформаційних відносинах, як підстава для уникнення відповідальності осіб, які своїми діями скоять, чи будуть намагатися скоїти порушення функціонування інформаційних систем на підставі того, що такі системи не мають правового закріплення для існування на рівні Законів, прийнятих Верховною Радою України, регулювання їх створення, охорони та захисту. Підсилення такої

аргументації може бути зроблено із посиланням на ст. 32 Конституції України, де зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Таким чином можуть бути трактовані і неоднозначні за змістом норми ст. 34 Конституції України: стосовно того, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір; та, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

При цьому може бути також зроблено посилання на ст. 6 Конституції України, де зазначено як імперативну норму, що органи виконавчої і судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Як проблему, що потребує подальшого вирішення і відображення на законодавчому рівні, пропонується звернути увагу науковій громадськості і практикам на те, що зазначений у Конституції України термін «інформатика» не знайшов свого розкриття на рівні галузевого законодавства, у тому числі законодавства, що регулює правовідносини у галузі транспорту, зв'язку інформатизації. У зв'язку з цим у порядку подальших наукових розробок пропонується напрацювання теоретичних положень стосовно співвідношення сутності і змісту термінів «інформатика», «інформатизація», «автоматизація», «комп'ютеризація».

Як узагальнення, проведеного наукового дослідження та напрацювань практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання у сфері інформаційної безпеки функціонування авіації (у тому числі цивільної авіації) пропонується уведення окремого розділу у законопроект нової редакції

Повітряного кодексу України стосовно норм приписів, заборон та дозволів, пов'язаних з інформатикою, інформатизацією, автоматизацією інформаційних процесів. Це дозволить створити законодавчу базу для реалізації таких функцій права, як регулятивну, інтегративну, інформативну, охоронну та захисну стосовно визначення державних гарантій діяльності авіації, у тому числі цивільної авіації, пов'язаної з її галузевою інформацією.

На розгляд науковій громадськості виносяться пропозиції стосовно варіанта формування структури розділу, пов'язаного з основами організації інформатики та безпеки інформаційних систем у авіації до проекту нової редакції Повітряного кодексу України у такому змісті:

«ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАТИКИ ТА БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У АВІАЦІЇ

Стаття __ Інформатика в авіаційній діяльності

Інформатика в авіаційній галузі є комплексною діяльністю уповноважених на те суб'єктів, спрямована на створення, розвиток та застосування в різних сферах функціонування авіаційних підприємств, установ, організацій авіаційної галузі автоматизованих інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі сучасної електронно-обчислювальної (комп'ютерної) та електронно-комунікаційної техніки.

Авіаційні підприємства та органи уповноважені здійснювати державне управління у сфері авіації, для удосконалення інформаційного забезпечення своєї діяльності мають право впроваджувати здобутки інформатики відповідно до Конституції України, чинного законодавства України про інформацію, інформатизацію, охорону і захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах.

Правову основу регулювання інформатики в цивільній авіації становить Конституція України, спеціальне інформаційне законодавство України, окремі галузеві закони та, на їх розвиток, прийняті підзаконні нормативно-правові акти уповноважених на те законодавством органів виконавчої влади.

Стаття ___ Об'єкти інформатики в авіаційній галузі

Об'єктами інформатики в авіаційній галузі є соціально-технічні і технологічні явища, пов'язані з автоматизацією інформаційного забезпечення діяльності щодо використання інформаційного простору:

відомості, повідомлення, дані, сигнали, коди, знання тощо про події і явища що відбувалися, відбуваються чи відбудуться стосовно діяльності підприємств, установ, організацій в авіаційній галузі;

інформація – результат аналітико-синтетичної чи евристичної діяльності суб'єктів у сфері авіації щодо забезпечення їх діяльності, а також задоволення потреб людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства стосовно функціонування авіації;

інформаційні ресурси – множина інформації, що збирається, оброблюється, передається та зберігається в різноманітних інформаційних системах (базах даних) структурних підрозділів забезпечення діяльності авіації (у тому числі із застосуванням автоматизованих, комп'ютеризованих інформаційних технологій);

інформаційні технології – технології створення, передачі, збору, обробки, зберігання інформації, інформаційних ресурсів;

електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), їх системи та інші засоби забезпечення їх функціонування – апаратно-програмні засоби призначені для автоматизованої обробки, збирання, зберігання, передачі та захисту електронних ресурсів;

електронно-обчислювальні (комп'ютерні) програмні засоби – засоби призначені для функціонування технічних пристроїв комп'ютерів (електронно-обчислювальних машин);

засоби електронної телекомунікації, їх мережі;

нормативно-правові акти та інша документація стосовно створення, застосування та розвитку комп'ютерних інформаційних систем у авіації.

Стаття ___ Інформатизація у авіаційній галузі

Інформатизація авіаційної галузі включає комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових, фінансово-економічних, наукових, технічних та інших процесів, які спрямовані

на створення умов для задоволення інформаційних потреб структурних підрозділів і окремих працівників авіапідприємств, громадян, суспільства та державних органів на основі здобутків інформатики.

Інформатизація авіаційної галузі є однією із провідних складових удосконалення і розвитку автоматизації інформаційного забезпечення діяльності структурних підрозділів, які забезпечують діяльність авіації на основі комп'ютерних технологій.

Для забезпечення успішного функціонування і розвитку систем інформації, інформаційної діяльності в авіації, правового їх регулювання здійснюються: науковий супровід, відповідні фундаментальні та прикладні наукові, науково-технічні, дослідно-конструкторські роботи.

Фундаментальні наукові дослідження інформатизації авіаційної галузі здійснюються за рахунок державного бюджету. Прикладні наукові дослідження здійснюються за замовленнями суб'єктів авіаційної галузі, їх структурних підрозділів, уповноважених на те органів державної влади на госпрозрахунковій основі.

Стаття ___ Інформаційна безпека у авіації

Підтримка, охорона та захист інформаційної безпеки у авіації є однією із найважливіших функцій держави, справою кожного, хто залучений до діяльності авіаційної галузі.

Безпека інформаційних систем в авіації включає комплекс суспільних відносин стосовно встановлення і дотримання правил, вимог, визначених законодавством України, у підзаконних нормативно-правових, нормативно-технічних та інших актах, а також у державних технічних стандартах, що спрямовані на підтримання належного функціонування, охорони та захисту інформаційних систем у авіаційній галузі.

Охорона і захист інформаційних систем в авіації гарантується державою відповідно до законодавства та заснованих на ньому підзаконних нормативно-правових актів уповноважених на те органів державної виконавчої влади України.

Структурні підрозділи діяльності авіації, які впроваджують, застосовують та удосконалюють власні інформаційні системи зобов'язані

зації вживати заходи, спрямовані на попередження, запобігання, усунення порушень (загроз) функціонування цих систем та наслідків таких порушень.

Забороняється вчиняти дії, спрямовані на порушення функціонування інформаційних систем в авіації, у тому числі комп'ютерних.

Скоєння протиправних діянь стосовно інформаційних систем в авіації тягне дисциплінарну, цивільну, кримінальну чи адміністративну відповідальність порушника відповідно до чинного законодавства України».

Визначення місця розділу (і відповідно нумерації статей) у чинному Повітряному кодексі України чи проекті нової його редакції, що була розроблена робочою групою у Державній авіаційній адміністрації України, залежить від розуміння важливості інформаційних правовідносин та інформаційної безпеки у галузі авіації серед вищого керівництва країни. Як альтернатива, для того, щоб не порушувати загальної нумерації розділів і статей Повітряного кодексу України пропонується визначення місця зазначеного розділу в кінці кодексу, перед прикінцевими положеннями.

Література

1. *Голубев В. О., Гавловський В. Д., Цимбалюк В. С.* Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій: монографія / за заг. ред. Р. А. Калюжного. Запоріжжя: «Просвіта», 2001. – 252 с.
2. *Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання):* монографія / Р. А. Калюжний, О. Д. Крупчан, В. Д. Гавловський, [та ін.] / за заг. ред. М. Я. Швеця, О. Д. Крупчана. К.: НДЦ правової інформатики АПрПУ, 2002. – 191 с.

В. С. Цимбалюк

Обеспечение безопасности информационных систем в гражданской авиации

В статье освещены вопросы, что касается формирования системы знаний касательно правовых вопросов организации информатики и безопасности информационных систем в гражданской авиации, а также наработки предложений в контексте усовершенствования законодательства в этой сфере

In this article are explored a matters about formation of a knowledge system, which regulates legal issues of organization of the information and safety of the information system in a civil aviation, and also author gave some propositions about legal improvement in this sphere.

3. *Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики:* монографія / Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, В. Д. Гавловський, [та ін.] / за ред. Р. А. Калюжного та В. О. Шамрая. К.: АДПС України, 2002. – 296 с.

4. *Вступ до інформаційної культури та інформаційного права:* монографія / В. М. Брижко, В. Д. Гавловський, Р. А. Калюжний, [та ін.] / за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003. – 240 с.

5. *Правова інформатика: система інформатизація законотворчої, право-застосововчої, право-охоронної, судочинної та право-освітньої діяльності в Україні:* монографія / В. М. Брижко, І. А. Вознюк, В. Д. Гавловський, [та ін.] / за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. Ужгород: ІВА, 2003. – 168 с.

6. *Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних:* монографія / В. Брижко, М. Гуцалюк, В. Цимбалюк, М. Швець / за ред. М. Швеця. К.: ПДЦШ АПрП України. – 2005. – 334 с.

7. *Е-майбутнє та інформаційне право /* В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов / за ред. М. Швеця. К.: ПДЦШ АПрП України. – 2006. – 234 с.

8. *Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право /* В. Брижко, М. Швець, В. Цимбалюк / за ред. М. Швеця. К.: ПДЦШ АПрП України. – 2007. – 234 с.

9. *Електронна торгівля (правовий аспект регулювання):* монографія / за заг. ред. проф. В. Костицького. – К.: «МП Леся», 2007. – 212 с.

10. *Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення:* монографія / В. Брижко, А. Новицький, В. Цимбалюк, М. Швець / за ред. М. Я. Швеця. К.: ПДЦШ АПрП України, 2008. – 149 с.